

Diagnoza, monitoring i ewaluacja działań podejmowanych w obszarze przemocy w rodzinie

1. Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie na obszarze gminy/powiatu – obowiązek czy realna potrzeba.

Pełna diagnoza dotyczyć powinna możliwie wielu aspektów funkcjonowania systemu rodzinnego. Przyczynia się do oceny jego struktur i w konsekwencji do określenia problemu i ustalenia strategii jego rozwiązania. Bez dokładnego rozpoznania sytuacji rodziny jako całości, ale i każdego z jego członków, nie da się precyzyjnie określić problemu/problemów, którego rozwiązanie przyczyni się do prawidłowego jej funkcjonowania. Nie zawsze to, co rodzina deklaruje, jest główną przyczyną ich kłopotów. Często jest to tylko objaw rodzinnej dysfunkcyjności lub jej rezultat. Bez prawidłowo i precyzyjnie przeprowadzonego procesu diagnostycznego niezwykle trudno jest zaplanować i wdrożyć efektywny program pracy z rodziną. Nie można diagnozy rozpatrywać jedynie w kategoriach koniecznego obowiązku. To tak naprawdę niezbędny element, który inicjuje początek zmian na lepsze. Dzięki prawidłowej diagnozie mamy możliwość nie tylko zebrania koniecznych informacji, ale też postawienia prognoz, poznania genezy i dynamiki procesów przebiegających w rodzinie, rozpoznania rodzaju i natężenia więzi między poszczególnymi członkami rodziny. Pełen proces diagnostyczny umożliwi nam także poznanie problemu z perspektywy rodziny oraz negocjację wyniku diagnozy i wspólne opracowanie działań naprawczych i profilaktycznych. Możemy wręcz powiedzieć, że rzetelnie przeprowadzona diagnoza jest jednym z fundamentów dalszej pracy i jednocześnie podstawą powodzenia podjętych oddziaływań.

2. Cechy dobrej diagnozy. Na co zwrócić uwagę.

Dobra i rzetelna diagnoza pozwala uzyskać opis pozytywnych i negatywnych właściwości oraz mechanizmów funkcjonowania rodziny, wyjaśnianiu problemów w jej funkcjonowaniu oraz prognozie skutków zachowań i zjawisk oraz określeniu możliwości modyfikowania tego co problematyczne.

Należy zwrócić uwagę na szczegóły i detale, które mogą mieć duże znaczenie w efektywnej diagnozie (zapach w domu, zachowanie poszczególnych członków rodziny, mowa niewerbalna, mimika, sposób komunikacji) odnieść je do ogólnego wizerunku. Ważna jest

proporcjonalność i wzajemna funkcjonalność wszystkich diagnozowanych aspektów. To właśnie te niuanse często świadczą o możliwej dysfunkcjonalności, a czujność i wrażliwość diagnosty pozwalają na precyzyjną diagnozę.

W diagnozowaniu przemocy w rodzinie kluczowe są trzy elementy, na które trzeba zwrócić szczególną uwagę:

- Informacje sygnałowe, czyli docierające do nas z różnych źródeł sygnały o występowaniu przemocy w danej rodzinie
- Mechanizmy psychologiczne przemocy, czyli mechanizm kontroli i władzy, lęk, dysocjacja (oddzielenie uczuć od zachowania), zaprzeczenie, przymus przeżywania traumy, tłumaczenie sprawcy, identyfikacja z agresorem, uzależnienia, sztywność granic, zależność emocjonalna
- Rezonans własny osób pomagających, czyli emocje i postawy osoby pomagającej rodzinie.

Cechy dobrej diagnozy:

- Trafność – oddaje prawdziwy obraz rzeczywistości
- Rzetelność – odpowiednie techniki, metody, narzędzia
- Komplementarność, czyli wzajemne uzupełnianie się, całościowe, nie fragmentaryczne
- Obiektywizm
- Dokładność

Należy zwrócić uwagę na to, aby trzymać się zasad diagnozowania systemu rodzinnego, które gwarantują przeprowadzenie rzetelnej i trafnej diagnostyki.

Zasady diagnozowania systemu rodzinnego:

- Zasada uwzględniania kontekstu społecznego rodziny
- Zasada relatywizmu wpływów warunków środowiskowych i doświadczeń wychowawczych - występowanie w rodzinach podobnych lub tych samych warunków i cech nie pociąga za sobą identyczności wpływów wychowawczych tych rodzin. Różny jest także indywidualny wpływ danej rodziny na każdego z jej członków (dla każdego jest odmiennym środowiskiem wychowawczym). Rozpoznając rodzinę jako

środowisko wychowawcze, diagnosta musi umieć spojrzeć na nią oczami konkretnej jednostki, np. dziecka.

- Zasada relatywizmu oceny efektów wychowawczych - Oznacza dokonywanie oceny uzyskiwanych efektów w danej rodzinie w kontekście oczekiwań społecznych danego środowiska, a nie globalnych standardów.
- Zasada holizmu metodologicznego - diagnoza rodziny powinna opisywać ją jako określoną całość, jako układ wzajemnie powiązanych czynników.
- Zasada wartościującego charakteru diagnozy rodziny - Wyrażając ocenę jako aprobatę lub dezaprobatę określonych warunków środowiska rodzinnego, tworzymy podstawową przesłankę decyzji zarówno na temat konieczności podjęcia działań naprawczych, korekcyjnych czy optymalizujących funkcjonowanie rodziny lub jakiejś jej cechy, jak i na temat kierunków i sposobów tych działań
- Zasada diagnozy pozytywnej rodziny - Poza identyfikowaniem stanów niepokojących i niekorzystnych, dysfunkcji, istotne jest odkrywanie przez badacza sił, potencjałów, zasobów rodziny, które mogą być spożytkowane w działaniach profilaktycznych lub naprawczych i w ten sposób przyczynić się do poprawy jej funkcjonowania. Zasada ta odnosi się również do odkrywania zasobów środowiska lokalnego – funkcjonowanie w otoczeniu rodziny instytucji wsparcia, istnienie jakichś placówek pomocy.
- Zasada uwzględniania dynamiki rozwojowej rodziny – Fazy cyklu życia rodziny
- Zasada autodiagnozy rodziny i jej członków - W czasie prowadzenia diagnozy rodzina powinna być traktowana podmiotowo, a nie jedynie jako „obiekt badawczy”. Dlatego diagnosta powinien dążyć do autodiagnozy rodziny i jej członków, doprowadzić przy jego współudziale do samopoznania przez rodzinę swoich walorów, sił, zasobów, ale również mankamentów, słabych stron.
- Zasada obiektywizmu - Zasada ta oznacza konieczność odcięcia się diagnosty od osobistych doświadczeń, funkcjonujących potocznie stereotypów na temat rodziny i różnych zjawisk w niej zachodzących w dokonywaniu oceny jej funkcjonowania
- Zasada zachowania dyskrecji i ostrożności - Zasada ta wyznacza etykę postępowania diagnostycznego, co wiąże się z zachowaniem tajemnicy zawodowej. Oznacza także ostrożne, czyli poprzedzone namysłem i wielokrotną weryfikacją, formułowanie konkluzji oceniających rodzinę (brak pochopności).

- Zasada niewyrażania krytycznych ocen i sądów na temat rodziny - Zasada ta oznacza powstrzymanie się w procesie diagnostycznym od werbalnego i niewerbalnego wyrażania krytycznych ocen wobec poszczególnych członków rodziny.

3. Etapy procesu diagnostycznego – od planowania do zastosowania wyników.

Przebieg diagnozy systemu rodzinnego:

- Problem z perspektywy członków rodziny
- Problem z perspektywy przeprowadzającego diagnozę
- Proces diagnostyczny
- Problem zdefiniowany przez osobę diagnozującą
- Stosunek członków systemu do wyników diagnozy
- Negocjowanie wyniku
- Modyfikacja i wspólna definicja problemu

4. Źródła danych do diagnozy.

Źródłem danych diagnostycznych są przede wszystkim członkowie rodziny, sąsiedzi, znajomi, dalsza rodzina, ale też analiza dokumentów, dane uzyskane ze współpracujących instytucji.

5. Metody i techniki pozyskiwania danych.

- Metody diagnostyczne: Obserwacja, wywiad
- Techniki i narzędzia: Ankiety, kwestionariusze, genogram, testy, rysunki itp.

Obserwacja:

Obserwacja jest jedną z najszerzej stosowanych metod. W czasie obserwacji rejestrujemy czynności, reakcje zachowania się jednostki. Nie jest to metoda łatwa w stosowaniu, wymaga dobrego przygotowania i umiejętnego przeprowadzenia. Często w bardzo krótkim czasie trzeba zarejestrować wiele czynności jednostki, czy czynników występujących w danej sytuacji. Obserwowany czynnik czasem trwa krótko i nie zawsze wystąpi po raz drugi w takich samych warunkach. W czasie obserwacji zawsze oczekuje się zjawisk, które mogą wystąpić. W momencie pojawienia się ich należy rejestrować nie tylko samo zjawisko, ale również to, co je poprzedzało oraz co nastąpiło potem. Wystąpienie nagle reakcji może być zaskoczeniem dla obserwatora i jeśli nie uda się mu wszystkiego zarejestrować, reakcje mijają i niewiele można o nich powiedzieć.

Wywiad:

Pytania muszą być zrozumiałe – powinny być konkretne i niesugerujące. Ważne jest, aby dostosować formę i sposób komunikacji do osoby, z którą przeprowadzamy wywiad. Inaczej będziemy rozmawiać z dzieckiem, a inaczej z osobą starszą czy niepełnosprawną intelektualnie. Zupełnie inaczej też przebiegać będzie wywiad ze sprawcą przemocy, inaczej z jej ofiarą.

Zasada przechodzenia od pytań ogólnych do szczegółowych - najpierw staramy się nawiązać relację z osobą, z którą przeprowadzamy wywiad, potem przechodzimy do ogólnego obrazu sytuacji, dopiero później przechodzimy do coraz dokładniejszych szczegółów.

Zasada stopniowego wyczerpywania tematu – staramy się stopniować nasz wywiad, pozwalając osobie, z którą rozmawiamy w naturalny i dostosowany do jej potrzeb i możliwości sposób na wypowiedzenie się.

W pracy zazwyczaj są dostępne różnego rodzaju gotowe scenariusze wywiadu, ankiety czy też kwestionariusze. W zależności od piastowanej funkcji i potrzeb diagnostycznych należy wybrać spośród nich te, które pozwolą nam na przeprowadzenie możliwie jak najpełniejszego procesu diagnostycznego.

6. Formułowanie wniosków i planowanie działań w ramach gminnych/powiatowych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Głównym celem programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest poprawa i ujednolicenie sposobu postępowania instytucjonalnego wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz zwiększenie zakresu i efektywności współpracy instytucji działających na rzecz zapobiegania przemocy w rodzinie. Formułowanie wniosków i planowanie działań w ramach tych programów oparte jest na podstawie przeprowadzonej diagnozy społecznej. Diagnoza taka zawierać powinna:

- Charakterystykę powiatu (położenie, liczba mieszkańców, charakterystyka mieszkańców pod względem sytuacji społeczno – demograficznej, charakterystykę infrastruktury społecznej (ośrodki zdrowia, ośrodki rehabilitacyjne, oświatowe, rekreacyjne, sportowe, leczenia uzależnień, zakłady pracy, ośrodki kultury itp.)
- Charakterystykę problemu społecznego jakim jest przemoc w rodzinie na terenie diagnozowanym – statystyki, ośrodki pomocowe, prowadzone programy korekcyjno – edukacyjne, udzielane poradnictwo, działające grupy wsparcia itp.
- Ramy prawne i zgodność z dokumentami strategicznymi – podstawy prawne w postaci obowiązujących ustaw, działania gminy/powiatu w zakresie realizacji ustaw, uwarunkowania strategiczne
- Uwarunkowania wewnętrzne, czyli analiza problemu przemocy na danym terenie (statystyki policyjne, liczba założonych niebieskich kart itp.), baza instytucjonalna działająca na danym terenie (Ośrodki Pomocy Społecznej, Poradnie Psychologiczno – Pedagogiczne, Sąd, Prokuratura, Komenda Policji, Zakłady Opieki Zdrowotnej, Placówki Oświatowe, Punkty Interwencji Kryzysowej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Instytucje zajmujące się uzależnieniami mi współuzależnieniami oraz podejmowane przez w/w instytucje działania i zakres pomocy.
- Opis rozwoju i współpracy służb i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy
- Opis udzielanego wsparcia rodzinom zagrożonym/objętym przemocą (pomoc ofiarom i działania wobec sprawców)

Kolejne kroki będą obejmowały określenie obszarów strategicznych i celów. Opracowanie programu działania musi zawierać kluczowe priorytety wraz z ich opisami i uzasadnieniem oraz celami szczegółowymi (nazwa zadania, opis zadania, podmioty odpowiedzialne za realizację zadania, termin realizacji, wskaźnik monitorujący, źródło finansowania). Ich treść jest uzależniona od wyniku przeprowadzonej diagnozy społecznej i może być różna dla poszczególnych regionów.

Cel szczegółowy	Nazwa zadania	Opis zadania	Podmioty odpowiedzialne za realizację	Termin realizacji	Wskaźnik monitorujący	Źródła finansowania

7. Monitoring zjawiska przemocy w rodzinie na obszarze gminy/powiatu.

Monitoring zjawiska przemocy w rodzinie na określonym terenie zakłada regularne jakościowe i ilościowe pomiary w celu gromadzenia informacji. Zgromadzone dane ułatwiają oszacowanie skali problemu oraz opracowanie programów i strategii naprawczych i pomocowych dla rodzin objętych tym problemem. Monitoring zazwyczaj zawiera:

- Analizę rozmiarów i dynamiki zjawiska
- Monitoring działania gminnych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie
- Monitoring działania powiatowych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie
- Wnioski i rekomendacje

8. Monitoring gminnych/powiatowych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Monitoring programów obejmuje coroczną analizę sprawozdań, raportów instytucji i organizacji zaangażowanych w realizację programu.

- Monitoring ujętych w programie działań gminy w danym roku, czyli:
  - profilaktyka i edukacja
  - udzielana pomoc oraz wsparcie rodzinom objętym problemem
  - realizacja procedury „Niebieskiej Karty”
- Monitoring ujętych w programie działań powiatów w danym roku, czyli:
  - profilaktyka i edukacja
  - udzielana pomoc oraz wsparcie rodzinom objętym problemem
  - funkcjonowanie specjalistycznych ośrodków pomagających ofiarom przemocy
  - realizacja oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych oraz pozostałych działań wobec sprawców przemocy

9. Monitorowanie sytuacji osób i rodzin uwikłanych w przemoc.

Monitorowanie sytuacji rodzin objętych przemocą obejmuje zintegrowane działania zakładające współpracę szkół, Komendy Policji, asystentów rodziny, pracowników socjalnych oraz kuratorów. Monitoring pozwala na diagnozę rozmiarów zjawiska w rodzinie i identyfikowanie sprawców i ofiar przemocy oraz rozpoznanie ich bieżącej sytuacji.

10. Tworzenie narzędzi służących monitoringowi zjawiska przemocy, gminnych/powiatowych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz sytuacji osób i rodzin uwikłanych przemoc.

Narzędzia służące monitorowaniu zjawiska przemocy w rodzinie powstają w oparciu o następujące wytyczne:

- Opracowanie koncepcji wyłonienia/wsparcia rodzin z grup ryzyka
- Metodykę tworzenia i realizacji Narzędzia
- Projekt (opis, instrukcję) stosowania narzędzia

Narzędzie służące monitorowaniu zjawiska przemocy zazwyczaj mają formę formularzy, ankiet, wywiadów. Często składają się z wielu modułów, posiadają także dodatkowo komentarze autorskie i/lub objaśnienia dot. ich użytkowania.

11. Ewaluacja a monitoring.

Monitoring, jak wspomniano powyżej, służy sprawdzeniu, czy realizowane są zaplanowane działania i cele.

Ewaluacja natomiast jest sprawdzeniem i oceną wyników podjętych działań.

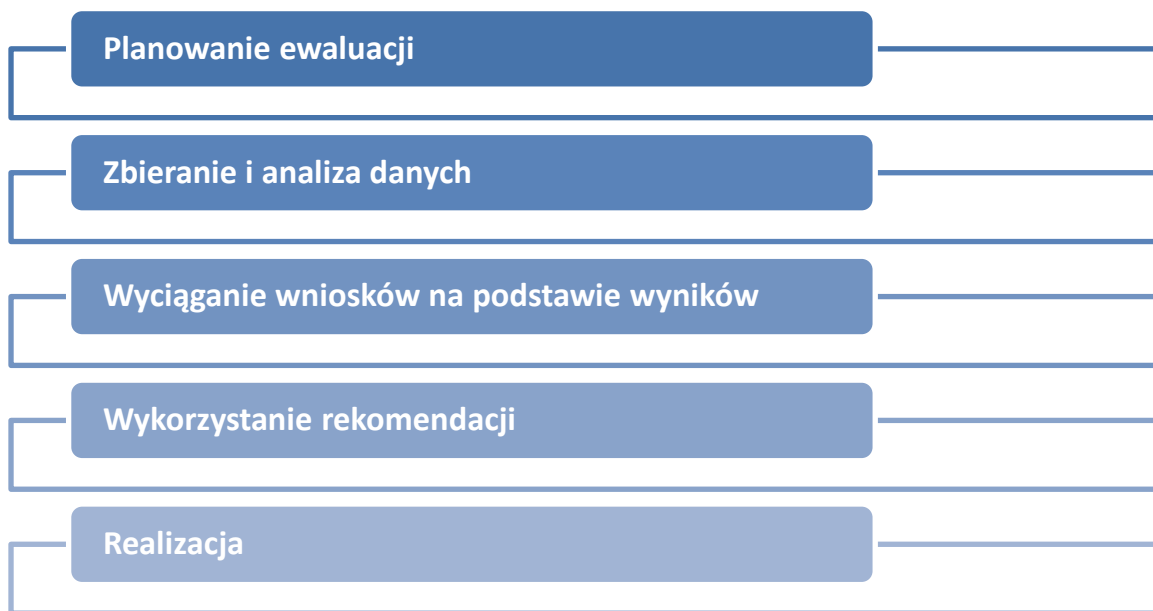
12. Czemu służy ewaluacja.

Ewaluacja służy oraz weryfikacji, czy zostały osiągnięte spodziewane rezultaty. W tym celu wykorzystywane są w niej wyniki monitoringu. Najczęściej stosowane kryteria ewaluacyjne to: trafność, skuteczność, efektywność, użyteczność i trwałość i każda ewaluacja będzie prowadzona ze względu na wybrany aspekt. Ewaluacja jest systematycznym badaniem prowadzonym z użyciem zróżnicowaniem metod.

13. Ewaluacja gminnych/powiatowych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie – od planowania do realizacji

Ewaluacja przebiega wg następujących etapów kluczowych. Oczywiście, w zależności od konkretnych potrzeb czy specyfiki regionu, ustalane są szczegółowe wytyczne dla każdego z tych etapów.

Literatura:

1. Adamski F., Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
2. Alarcon Arias L., Paszkiewicz W., Wiechcińska A., „Godne życie bez przemocy. Poradnik dla osób stosujących przemoc”, Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Warszawa 2008
3. B. Dubois, K. Krosgrud Miley, Praca socjalna, zawód który dodaje sił, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1999, s. 132.
4. Browne, M. Herbert, „Zapobieganie przemocy w rodzinie”, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, Warszawa,
5. Ciczkowska-Giedziun M., Nowe podejście do pracy socjalnej z rodziną, w: Koncepcja i praktyka
6. De Jong P., Berg I. K., Rozmowy o rozwiązaniach, Kraków 2007.
7. Dybowska E., Teoria systemowej pracy z rodziną, ROPS, Kraków 2012
- działania społecznego w pracy socjalnej, red. E. Kantowicz, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2011,
8. Ewa Kantowicz, Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej, Olsztyn 2001 red. L. Malinowski, M. Orłowska, Praca socjalna służbą człowiekowi, Warszawa 1997
9. Leśniak E., A. Dobrzyńska-Mesterhazy, Rodziny w kryzysie: diagnoza i interwencja kryzysowa,
10. Linowski K., Wysocki I. „Agresja, Autoagresja i przemoc w życiu człowieka. Przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja.”, Wyd. 2012,
11. Mazur J., „Przemoc w rodzinie – Teoria i rzeczywistość”, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2002,
12. Sakowska J., Praca z rodzicami, w: Psychologia praktyczna w systemie oświaty, CMPPP i MEN,
13. Szczepkowski J., Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach, Akapit, Toruń 2010, Warszawa 1999,
14. Wódz K., Praca socjalna w środowisku zamieszkania, Śląsk, Katowice 1998.

